

Ar etninė žinija yra mokslas?

Kas yra etninė žinija, kuo ji grindžiama, ar ji gali prilygti mokslui, ar mokslas viską geba paaiškinti?

Šie ir daugelis kitų klausimų buvo keliami Prigimtinių kultūros seminaro „Žinios, žinojimas ir žinija“ apskrito stalo diskusijoje.¹ Mintimis dalijosi tradicinės medicinos žinovas Almantas BAGDONAVIČIUS, istorikas, archeologas Vyktas VAITKEVIČIUS ir filosofas Algis MICKŪNAS. Diskusiją vedė lietuvių mitologijos tyrinėtoja Daiva VAITKEVIČIENĖ.

DAIVA VAITKEVIČIENĖ: Mūsų diskusijos pavadinimas „Ar žinija yra mokslas?“ Šis klausimas kyla visiems, kurie domėdamiesi prigimtinė kultūra ar ją tyrinėdami susiduria su etninės žinijos terminu ir bando suvokti jo reikšmę bei vartoseną. Diskusijoje pakviesti dalyvauti trys pašnekovai. Pirmasis – docentas Almantas Bagdonavičius, žinomas ir kaip gydytojas praktikas homeopatas, ir kaip teoretikas, medicinos istorijos žinovas, ir kaip pedagogas. Jis pateiks savo požiūrį į šiuolaikinę ir į tradicinę etnomediciną, paaiškins, kas šias sistemas sieja ir kas skiria. Antrasis kalbės archeologas, prigimtinių kultūros tyrinėtojas profesorius Vyktas Vaitkevičius, galintis nemažai pasakyti apie žinijos raišką mūsų kultūroje iš praktinės lauko tyrimų patirties. Trečiasis pašnekovas – profesorius Algis Mickūnas, fenomenologas, kultūrologas, jo paprašysime atskleisti žinijos ir mokslo skirties filosofinį pamatą.

Norėčiau pradėti nuo trumpo žinijos termino pristatymo. Tai etnologinis terminas. Nors Lietuvių kalbos žodynas pateikia tik dvi labai bendras reikšmes – „žinių, mokslo visuma“ arba tiesiog „mokslas“, tačiau šis žodis taip pat taikomas tam tikriems etnologijos reiškiniams apibrėžti. Žinijos terminą vartoja Lietuvos etnologai – profesorė Irena Merkienė, Žilvytis Šaknys. Vis dėlto oficialaus šio termino apibrėžimo kol kas neturime. Žilvytis Šaknys siūlo remtis Lietuvos istorijos instituto etnologų sudarytu terminologiniu medžiu, paskelbtu Lituanistikos paveldo informacinėje svetainėje „Aruodai“ (www.aruodai.lt), kurioje yra teminė etnologijos sritis, pavadinta „Gamta ir žmogus“. Ši sritis

apima tokius terminus kaip liaudies meteorologija ir astronomija, liaudies fizika ir chemija, liaudies geografinė, liaudies botanika, liaudies zoologija, liaudies anatomija ir fiziologija, liaudies psichologija; tai skirtingos sritys, kurių dauguma susijusios su gamtos stebėjimais – botanika, zoologija, anatomija, meteorologija. Tik „liaudies psichologija“ jau peržengia šio „gamtos žinių“ lauko ribas. Neabejodami galėtume sakyti, kad visos šios tyrimo sritys priklauso ir kultūrai, nes tai – tradicinės žinios, perduodamos iš kartos į kartą. Tačiau greta „gamtos pažinimo“ žinija taip pat siūlyčiau laikyti *dainavimą* (kaip mokėjimą dainuoti), *pasakojimą* (kaip sakmių ir pasakojimų atsiminimą ir perteikimo būdą), *vaizduotę* (pavyzdžiui, pomirtinio pasaulio tradicinis įsivaizdavimas) ir daugelį kitų kultūros reiškinių. Žinija gali tapti bet kas, kas susiję su bendresniu ar specifiniu *žinojimu*.

Iš etnologijos mokslo atsigręžę į folkloristiką aptinkame terminą „liaudies tikėjimai“. Tautosakininkų požiūriu *tikėjimas* – tai trumpas, dažnai vieno sakinio apimties tekstas, suteikiantis apibrėžtą žinią apie mitinę pasaulio sandarą („Kai velnias eina vandeniui – neklimpsta, kai akmeniu – įmina pėdas“) arba pateikiantis *normatyvinę žinią*, t. y. patarimą ar liepimą elgtis tam tikru būdu arba, priešingai, draudimą ką nors daryti („Kad laumės nejudinėtų gyvulių, reikia šarką nušauti ir už kojų pakart tvarte“, „Iškepus duoną, negalima krosnies palikti tuščios, reikia nors porą malkų įdėti, kad duonos nestigtų“). Žinios dažnai pateikiamos kaip skaitomi ženklai, pavyzdžiui, „Jeigu girgžda medis – jame kenčia vėlė“, „Jeigu saulė leidžiasi raudona – ryt bus vėjuota“ ir t. t. Tai tam tikri pasaulio reiškinių išaiškinimai, atskleidžiantys, kad regimas reiškinys slepia nematomą prasmę, kuri išryškėja žinant tam tikrą mitinį kodą. Nors folkloristai tai vadina *tikėjimais*, o etnologai – *žinija*, kalbama apie tą patį dalyką, nesvarbu, ar jį apibrėžiame tikėjimo ar žinojimo kategorijomis. Tačiau įsidėmėtina, kad folkloro tyrinėtojai tikėjimus supranta plačiau ir juos vertina kaip *kultūros* reiškinį, tuo tarpu etnologai apsiriboja „moksliškesniu“ *gamtos* pažinimu.

Pabandykime pasvarstyti, ar žinią galime laikyti „liaudišku“ mokslo atitikmeniu. Atskaitos tašku

1. 7-asis Prigimtinių kultūros seminaras „Žinios, žinojimas ir žinija“ vyko Rumšiškėse, 2014 m. birželio 27–30 d.

Diskusijos dalyviai Prigimtinės kultūros seminare Rumšiškėse. 2014 m.

gali tapti fiziko ir etnologo Igno Končiaus „Žemaičių šnekose“² aprašyti žemaitiški orų spėjimai. I. Končius sakosi užrašęs šešis šimtus skirtingų orų stebėjimų, tiksliau sakant, šešis šimtus požymių, pagal kuriuos galima nustatyti, koks bus artimiausias oras, ir prognozuoti visų metų orų kaitą. Anot Končiaus, ūkininkui oro spėjimas turi nepaprastai didelę praktinę vertę, nes nuo jo žinojimo priklauso sėjos, šienapjūtės, javapjūtės ir daugelio kitų darbų sėkmė: *Žemės ūkio kraštui rūpi oras ir darbą pradedant, ir dirbant, ir darbą baigiant. Ne save mano saugoti, bet darbo vaisius. Sėti prieš lytų geriau. Pjauti – po lytaus. Šieną pjauti lyjant geriau – minkštesnė žolė. Bet nupjovus turi nustoti lyti* (p. 306). Svarbu ne tik kokia bus rytojaus diena, bet ir orų kaita tą pačią dieną: kaip bus iš ryto, prieš pietus, per pietus, po pietų ir t. t. Jeigu pjauni šieną, geriausia pjauti su drėgme, bet vos nupjovus turi būti sausa – tai labai subtilūs skirtumai, bet jie esminiai norint, kad ūkinė veikla būtų sėkminga.

Orų ženklai labai įvairūs, o nustatyti būsimą orą galima tik naudojantis jais kompleksiskai – sulyginant skirtingus ženklus ir nustatant koreliuojančius požymius. Tai gana sudėtingas procesas, kuriam reikalinga kasdienė praktika ir patirtis. Štai kaip, anot Končiaus, prasideda diena Žemaitijoje:

2. Ignas Končius. *Žemaičių šnekos*, 1-2 kn. Londonas: „Nidos“ knygų leidykla, 1961. Toliau cituojant nurodomi tik šio leidimo puslapiai.

Tik akis iš miego prakasęs, žemaitis visų pirma dailrosi aplink, kame kokios šviesos danguje, kaip teka saulė, ar nepasikeitė vėjas. Kaip elgiasi naminiai paukščiai, gyvuliai; ką daro sodybos nuolatiniai svečiai – žvirbliai, špokai, gandrai. Kokiais balsais laukiniai paukšteliai traukia savo dainą ir ar traukia. Žemaitis žiūri, klausosi, stebi. Kolei jis pats nueina iki klėties, kamaryų, kur guli darbininkai, kad juos pažadintų, jis jau žino, koks bus oras. Šią dieną jau jis numato, ką dirbti, kokių darbų imtis, prie kokių darbų „oras“ prileis. Retai teapsirinka. Jis iš vieno spėja, kitu reiškiniu tikrina, su trečiuoju gretina, dar su kitu derina. Ir jei trys keturios žymės viena linkme spėja, ir jis yra tikras (p. 316).

Tad kokios tos žymės?

Štai žemaitis rengiasi į kelionę, važiuoja į turgų. Stebi, kas vyksta:

Sako: išvažiuodamas taip kietai užmazgiau visus kinkimų mazgus, o bevažiuojant mazgas po mazgo ėmė leistis. Išvažiuojant, jau kitą kartą, tas vaikas, va, man vos užknarpliojo mazgus, o parvažiavus nebegali beatmegzti – taip užbrinkę.

Jau aš visuomet parnešęs dalį sausai nušluostau, kad man nerūdėtų, gi, žiūriu, aprūdėjęs vos įžiūrimomis rūdelėmis.

Ne visuomet į kiemą varteliai tegirgžda, ir į žardieną vartai tik prieš gerą orą tegirgžda darinėjami. Bet, Jonai, atidaryk ir uždaryk daržinės galines duris ir pasiklausyk, ar girgžda.

Trobos galo langinyčios cypčioja prieš šaltį, o gerosios trobos langinyčios – prieš atdrėkį. Va, gandras atsisuko ant pastauninko pusės – vėjo linkmės kitimas. Varnėnai šį vakarą anksti parlėkė gulti. Žvirbliai šį vakarą anksti nusčiuvo. Taip anksti pradėjo šikšnosparnis lakioti. Tetervinas taip ilgai šį vakarą ulbėjo. Apytamsiai jau buvo, o bitės vis dar lėkė į aulį. Kvepantieji tabokai šį vakarą anksčiau kaip paprastai pakvipo. Jau tamsu, o lelijos dar nesusičiaupusios. Matei, kaip krakės saulėlydžiu iš vandens šokinėja. O tų varlių kvarkimas. Ir pyplys joms nepasiduoda. Girgždėlė dobiluose, atrodo, jog čia pat kieme griežia. Vakare taip aiškiai buvo girdėti Plungės būgnai mišparams (11 km). Šniokščia Uščios malūno tvenkinio vanduo – taip aiškiai girdėti. Gi, va, vakar vakare, kai jaunoji Jonavičienė ėmė barti-vakstyti savo uošvį, atrodė, kad čia pat, už tvoros. Ne prieš gerą Medingėnų būgnai girdėti.

Žiūrėk, kaip skruzdėlės neša iškėlusios šapelius, skubėdamos. Tų juodųjų vabaliukų, ant vandens skraidančių, šiandien visai nesimatė.

Pilna priemenė dūmų – šiandien kaminas netraukia.

Visą kelią iš Plungės važiuojant, kaip tik netoli koks kiemas, vis dūmais atsiduoda.

Pakilo šaltinio vanduo. Nuslūgo šaltinio vanduo. Nuseko šulinyje vanduo. Varlės papamatyje kurkia – jos gerai nujaučia orą (p. 314).

Sąrašą galima tęsti ir tęsti... I. Končius daug kalba apie įsižiūrėjimą į paukščių ir gyvūnų elgesį, medžių išvaizdą. Tai ypač svarbu, kai prognozuojami visų metų orai. Pavyzdžiui, reikia stebėti, kaip elgiasi rudenį laukiniai žvėreliai, paukščiai: kada ir kaip išlekia gandrai, žąsys, parlekia gervės, gulbės; kokios jų virtinės, ar pastovios tvarkos virtinės, kaip aukštai lekia. Kaip pasirošė žiemai medžiai, ypač pumpurai kokie, kaip byra lapai ir kada. Kurie medžiai pirmieji ėmė ruošti žiemai. Kokia eile medžiai toje ruošoje išsirikiavo. Labai stebi žuolę – ir patį medį, ir jo šakas, ir jo atžalas. Nepamiršta beržo, apušės, alksnio, kadugio (ypač žiūri į uogas), eglės metūgės, kankorėžiai, jei kurį metų jų yra. Kaip ežys kinį krauna, kaip voverys rūpinasi maistu, kaip daug lapų velka į urvą obšrai... (p. 310).

Ir taip toliau, ir taip toliau... Pasaulis yra sudėtingas ir siunčia labai daug ženklų, kuriuos stebėti nelengva. Anot Končiaus, žmogus tai daro natūraliai, ir ne tik dėl to, kad jam praktiškai rūpi, bet dėl to, kad jam labai patinka tai daryti – jis seka gamtą, yra gamtoje ir jam tai natūralu: *Jis turi mėgti – pažinti iki smulkmenų savo aplinkos ir gyvąją, ir negyvąją gamtą, turi būti didelis*

gamtininkas, mintytojas, galvočius, prašmatnus žmogus (p. 310). Ignas Končius teigia, visa tai būtų nesuvalkiama, jeigu žemaičiui nepatiktų tai daryti, jeigu jis nemylėtų gamtos ir jeigu jam nebūtų svarbu, kas kokius lizdus krauna, kada medžiai lapus meta, kada pumpurai sprogsta: *Reik nepaprastai mėgti mylėti gamtą, kad ne akimirksniai nepaliktum gamtos reiškinių nestebėjęs, juos rišęs, mezgęs, sako, ant piršto vyniojęs, derinęs, tikrinęs* (p. 311). Končius pabrėžia, kad tai sykiu ir mokslas: *Čia jau nebe vien stebėjimas – reiškinių rinkimas, bet ir tų reiškinių derinimas – išvadų darymas – juk tai tikras mokslo darbas. Kartais net nemokėdamas rašyti, tik pasirašęs, neskaitydamas knygu, tik šventadieniais mišių maldas, litaniją prie Mergelės Šventosios tepas-kaitas, kalnus mokslinių išvadų ima tau pasakoti, tai ir ausys linksta* (p. 311).

Taigi ar tokia žinija yra mokslas? Galbūt mažiau negu mokslas arba, priešingai, daugiau negu mokslas? Mokslas turi daug tikslesnių, metodiškai sukaupėtų, eksperimentais patvirtintų duomenų, leidžiančių prognozuoti, stebėti, matyti debesų judėjimą, atlikti stebėjimus iš kosmoso. Vis dėlto tos prognozės ne visada pildosi... Tai kas yra žinija – mokslas ar ne mokslas?

ALMANTAS BAGDONAVIČIUS: Na, iš tikrųjų klausimas labai sudėtingas. Tyrinėdamas etnomediciną, žiūrėdamas į tūkstančius įvairių receptūrų, labai dažnai stebėdavausi – iš kur tie deriniai? Kaip jie susiprato? Vartojant medikų terminologiją, mane stebino klinikinis jų kūrėjų mąstymas. Labai dažnai iš pradžių nesuprasdavau – kam vieno ar kito komponento reikia? Pavyzdžiui, traumoms, kraujuojančioms žaizdoms gydyti visada buvo naudojamas voratinklis. Be kraujazolės, be kokios arnikos, dar kelių žolių, visada minimas ir voratinklis. Praeina mėnuo, antras – na, kam tas voratinklis reikalingas? Kol atsiminiau fiziologiją, antrojo medicinos kurso paskaitas...

DAIVA VAITKEVIČIENĖ: Iš tikrųjų, sakote, etnomedicina yra mokslas...

ALGIS MICKŪNAS: Ne menas?

ALMANTAS BAGDONAVIČIUS: Ir ne menas. Tai yra daugybės mokslų samplaika. Gal todėl mes tokie konservatyvūs. Medikai – patys konservatyviausi, juos sunku kuo nors įtikinti, ką nors jiems įrodyti – visada jie turi daug išankstinių nuostatų. Manau, kad humanitarams daug lengviau pasiūlyti savo tiesą...

Gydytojas homeopatas
Almantas Bagdonavičius
ir filosofas Algis
Mickūnas

Bet grįžkime prie voratinklio. Tiesiog atsiminiau, kas vyksta, kai žaizda kraujuoja. Pasirodo, žaizdoje pradeda susidaryti organizme sintezuojamo baltymo – fibrino – siūlų tinklas. Kai kraujas teka, tie fibrino tinklo siūlai brinksta, traukiasi, tarpai tarp jų mažėja, juose užstringa forminiai kraujo elementai ir susidaro krešulys. Na, o kas yra voro tinklas? Pasirodo, jis taip pat iš analogiško baltymo – fibroino, tai irgi tinklas, iš esmės analogiška cheminė medžiaga. Tik tai jos man nereikės nuplėsti kaip ant žaizdos dedamo tvarščio arba marlės, nes žaizda gali vėl pradėti kraujuoti, ir dar skauda. Voratinklio tinklas puikiai rezorbuojasi, ištirpsta. Voro seilėse yra daug dezinfekuojančių medžiagų. Kai kuriose receptūrose sakoma, kad reikia imti seną, labiausiai apdulkėjusį voratinklį, gal iš kokio tvarto nugriebtą. Kodėl būtinai apdulkėjusį – negaliu pasakyti. Gal tai dirgiklis? Jeigu mes būtume tik sterilioje aplinkoje, mūsų imuninė sistema turbūt užmigtų ir niekada neatsibustų. Turbūt todėl šiuo metu civilizuota žmonija kenčia ne nuo ligų sukėlėjų, o nuo to sterilumo, – mes tiesiog silpstame.

Kai tai supratau, mane apėmė euforija – iš tikrųjų jie neturėjo nei chemijos, nei biochemijos žinių, nei mikroskopo, bet iš kažkur viską žinojo. Duosiu ir kitą pavyzdį – apie medicininę taures. Jos buvo skirstomos į sausąsias ir kruvinąsias. Sausosios taurės – tai mūsų įprastos. O kruvinosios taurės buvo statomos tose vietose, kur sausosios taurės palikdavo ryškiausias žymes. Įsivaizduojate po taurės paraudusią vietą? Ten atsiranda ir iškilimas. Tą odos vietą subadydavo arba supjaustydavo skustuvu ir vėl statydavo taurę – kad nutrauktų kraują. Lietuvos Respublikos sveikatos ministro įsa-

kymu turbūt prieš kokius dvidešimt metų taurės buvo visiškai išguitos iš medicinos įstaigų kaip absoliučiai nevertingas dalykas. O jas statydavo dažniausiai dėl kvėpavimo sistemos ligų, kai sunkesnis bronchitas, plaučių uždegimas, nors iš tiesų jomis galima daug ką gydyti.

Kodėl žmogus gali mirti nuo plaučių uždegimo? Nes yra kažkoks ligos sukėlėjas – virusas ar bakterija. Bet nuo paties sukėlėjo buvimo organizme nemirštama. Žmogus gali mirti nuo jo išskiriamų toksinų, tų toksinų ardomojo poveikio plaučių audiniui – nuo mikroorganizmo išskiriamų toksinų plaučių audinys tiesiog yra. O kas vyksta, kai naudodami taures išorėje sukuriame vakuumą ir kažką traukiame? Tarplasteliniai skysčiai, intoksikuota limfa, kraujas ima judėti į išorę, į poodį. Vadinasi, iš esmės šiuo veiksmu plaučių audinys saugomas nuo kenksmingo toksinų medžiagų poveikio. Jeigu statysi tik sausąsias taures, tai į poodį ištraukti skysčiai vėliau šalinis per inkstus. Jeigu pasirenkamas radikalesnis būdas – kruvinosios taurės, net ir inkstų neapkrausime, toksinai bus šalinami tiesiai iš žaizdos. Kaip rašoma šaltiniuose, iš pradžių tekės labai tamsus, na, infekuotas, intoksikuotas kraujas. Vadinasi, nuodai išeis, karštis kris, ir situacija gana greitai pagerės. Dar įsivaizduokime, koks vaizdas lieka po taurių – paraudę iškilimai odoje. Ir atsiminkime dilgėlinės bėrimus odoje – labai panašu į vaizdą nuėmus taures. Tik dilgėlinės dėmės netaisyklingos formos – tiesiog organizmas po kontakto su kažkokiu dirgikliu, provokatoriumi, medikų vadinamu alergenu, reaguoja – deponuoja toksinus į poodį, taip apsaugodamas gyvybiškai svarbius organus nuo kenksmingo toksinų poveikio. Užtuot padėjusi or-

ganizmui drenuoti tai, ką jis tiesiog išstumia į poodį kaip saugiausią vietą organizme, įprasta medicina ima tai slopinti – siūlo teplioti tepalais, gerti antialerginius vaistus.

Kaip homeopatas ir kaip visi natūropatai, galiu pasakyti, kad organizmas, kovodamas su liga, stengiasi visus toksinus laikyti kuo toliau nuo gyvybiškai svarbiausių organų – sienas reikia saugoti kaip savo vaisybės. Anksčiau žmonės tai puikiai suprato. Jeigu atsiranda bėrimų, įprasta medicina sako, kad tai yra odos problema, ją ir gydo, tepa visokiais tepalais – nuo natūralių iki hormoninių. O iš tiesų ką galima diagnozuoti? Beveik visada tokiais atvejais galima fiksuoti kepenų detoksikuojančių funkcijų silpnumą: o juk viską, ką mes suvalgome, ką išgeriame, ką įkvepiame, ką ant odos užtepame, turi nukenksminti arba detoksikuoti kepenys. Jeigu šie procesai vyksta nors kiek silpniau, limfoje, kraujyje ima kauptis toksinai, ir organizmas, reaguodamas į tas sankaupas, ima jas šalinti per odą – atsiranda įvairių bėrimų. Mūsų dermatologai slopina toksinų eliminavimą per odą, užuot veikę priežastines grandis – t. y. aktyvinę kepenų veiklą, šalinę tuos toksinus, drenavę juos iš limfos, iš kraujo. Aš, kaip homeopatas, elgiuosi būtent taip, kinų medicinoje, Ajurvedoje siūloma tas pats, logika ta pati.

Mūsų liaudies medicina nesiliauja manęs stebinti – tyrinėjant pirminius šaltinius LLTI rankraštyne, Istorijos institute, Vilniaus universiteto rankraštyne, muziejų fonduose... galima rasti pilna tokių pasakymų: *duoti dirvinės našlaitės, kad greičiau išbertų, kad ant plaučių nekristų...* Siūloma ne slopinti bėrimus, o stengtis natūraliai juos skatinti, t. y. skatinti toksinų šalinimą. Ir jeigu mes panagrinėtume Elenos [turima omenyje žolininkė Elena Targavičienė iš Poškonių k., Šalčininkų r. – red.] receptūras, skirtas kvėpavimo sistamai, pamatytume tarp ingredientų ne tik atsikosėjimą skatinančių, bet ir organizmą valančių, kepenis veikiančių, tulžies nutekėjimą gerinančių ir diurezę skatinančių žolių – visko būtų... Tai teisingas klinikinis mąstymas.

Man atrodo, dabar turime tiek daug lėtinių ligų todėl, kad mūsų įprasta medicina nuolatos siekia slopinti. Teko iš nosies – lašink, užslopink, beria – tepk, viduriuoji – sustabdyk, ir ne kitaip. O ne bandyk nudrenuoti kitais būdais, galbūt net per tą pačią sistemą, – gal taip greičiau pasveiktum.

Štai dar vienas klinikinio mąstymo šedevras: sako, sąnarių ligas gydėmės gruntažole. Paimame, uždedame tą gruntažolę, po kelių minučių susidaro pūslė, antro laipsnio nudegimas. Ta pūslė pilna serozinio

skysčio – tarpląstelinis skystis išeina į išorę, į poodį. Tiesiog aplink sąnarį vyksta drenavimas, nes sąnario aplinkoje būna susikaupę daug toksinų. O mūsų įprastoje medicinoje sąnarys būtų tepamas dar toksiškais tepalais.

Kai išmanai ir įprastą mediciną, ir kitas, gali jas palyginti. Štai „Delfyje“ buvo straipsniukas apie urino terapiją. Ten vieno medicinos profesoriaus klausia: ką jūs galite apie tai pasakyti? Jis sako: tai kvailystė, nes organizmas su šlapimu šalina toksinus ir jeigu juos grąžinsi atgal, tai vėl jį nuodysi. Bet vakcina yra lygiai tas pats – tai ligų sukėlėjas, kuris suleidžiamas į kraują. Na, jie būna negyvi, nukenksminti, bet su endotoksinais. Principas tas pats – organizmui duoti signalą. Ir homeopatijoje, izopatijoje grąžinama to paties audinio – tulžies, kepenų ar kokio audinio – tai skatina sveiko analogiško audinio organizme gijimą. Taip pat ir su auhemo terapija – mes paimame kraujo ir vėl suleidžiame jį atgal... Tai liaudies medicina mokslas ar ne mokslas? Aišku, kad ne mokslas. Bet tos žinios, supratimas iš tikrųjų stebina. Ir, kaip jūs minėjote, svarbūs įvairiausi parametrai kaip lakmuso popierėliai. Jų pilna visur: žmogus stebi, kaip žvirbliai skraido, kur uodai... Liaudies medicinoje taip pat reaguojama į daugybę parametrų. Įprastoje oficialiojoje medicinoje reikia diagnozės – jeigu diagnozės nežinai, tai jau, žmogau, viskas. O čia gali diagnozės ir nežinoti, bet simptomai tau kalba apie tai, kaip organizmas ginasi. Tie simptomai – tai vizualinė mūsų organizmo gynybos išraiška. Šiuo atžvilgiu aš matau daugybę pranašumų... Gal šiek tiek vėliau sudėsime taškus?

DAIVA VAITKEVIČIENĖ: Vykintai, gal galėtum pratęsti pokalbį?

VYKINTAS VAITKEVIČIUS: Turbūt nustebsite, bet pradėsiu pokalbį panašiai kaip Almantas – archeologija yra ne mokslas.

ALGIS MICKŪNAS: Tai taip pat yra menas?

VYKINTAS VAITKEVIČIUS: Tai jau senokai yra verslas. Apie archeologiją kaip mokslą kalbėti nelengva, tai įsisenėjusio ginčo su istorikais dalykas. Archeologijos, nepaisant daugelio pastangų, nėra naujajame Lietuvos mokslo kryptių sąrašė.

Klausydamasis Almanto prisiminiau istoriją apie tai, kaip Algirdas Girininkas – šiuo metu profesorius, vienas žymiausių Lietuvos archeologų, prieš atrasda-

Archeologas Vykintas Vaitkevičius

mas Kretuono ekspedicijoje gyvatės motyvais išpuoštus kaulinius radinius pats... buvo įgeltas gyvatės. Tai nutiko jam einant per pievą, nejučia. Pasakojimas apie tai užrašytas kelis kartus, pastaraisiais metais net paskelbtas *Tautosakos darbuose*³. Iš A. Girininko lūpų pasakojimą užrašiau ir aš, ir tąsyk aiškiai pajutau, kad šis įvykis – gyvatės įkandimas, mirties slenkstis – buvo labai reikšmingas. Jis pakeitė daugeliu atvejų apgalvotą ir logišką tyrinėtojo požiūrį į archeologiją, jos tikslus. Tai svarbu dėl kelių priežasčių. Pirma, tam tikromis aplinkybėmis tyrėjas supranta, koks trapus jo mokslinis aparatas prieš žolininkės žinias, vėliau ir užkalbėtojos galią. O Vilniuje daktarai vien nustatė, kad gyvatės nuodai yra aptraukti apvalkalu, svetimkūnis ant kulno – savotiškas Achilo kulnas, kurį reikia saugoti, jokių būdu nepradurti.

Noriu pabrėžti, kad žinija yra nepaprastai asmeniška, tuo požiūriu, matyt, reikėtų sakyti – subjektyvi. Mokslas yra kolektyvinis ir siekia objektyvumo. Bet brėždamas žiniją ir mokslą skiriančią ribą būčiau linkęs manyti, kad žinija baigiasi ten ir tada, kai imamės tam tikrų instrumentų, tam tikrų pagalbinių priemonių. Kol matuojame sprindžiais, elgiamės taip, kaip žinome. Tai žinija. Kai paimame metrą, ruletę – mes elgiamės kaip mokslininkai. Manau, taip yra visose srityse: kai reikia diagnozuoti ligą ar ištirti odos struktūrą, imamas mikroskopas. Tada prasideda mokslas. Kai karštis matuojamas pridėjus delną ar žvelgiant į akis – tai žinija.

3. „Iš magiškosios švenčioniškių prisiminimų versmės“. Parengė Bronė Stundžienė. Iš: *Tautosakos darbai*. 2011, t. XLII, p. 42–43.

Kai muzikos instrumentai derinami naudojantis prietaisu – tai iš esmės mokslinė prieiga, kai jie derinami iš klausos – tai žinija. Nesakau, kad šie požiūriai visiškai vienas kitą paneigia, tikriausiai galima elgtis ir vienaip, ir kitaip. Juk dažnai suderinama iš klausos, o paskui dar pasitikrinama. Manau, kai mes liaujamės pasikliauti savimi, savo kūnu, klausa, skoniu – prasideda mokslas.

DAIVA VYČINIENĖ: Trumpai įsiterpsiu. Pavyzdžiui, dainavimo tradicijoje, kolektyvinio dainavimo tradicijoje, ta žinija irgi formuojama kolektyviai ir išsaugoma, pasitelkus tam tikrą terminologiją, partijų pasiskirstymą, – žodžiu, egzistuoja visa sistema, kuri, mano manymu, yra sukurta ir perduodama atskirų žmonių kaip kolektyvinė, gerai apmąstyta, ilgalaikė, per amžius nusistovėjusi patirtis.

ALGIS MICKŪNAS: Vokiškai mokslas: *Wissenschaft* – žinojimas, kuris yra sukurtas. Mokslas neauga ant medžių, jo neparagausi. Jis smarkiai skiriasi nuo mūsų tiesioginės patirties arba tradicijos. Norėdamas ką nors išsiaiškinti, mokslas turi turėti teoriją, arba hipotezę, kuri sako: jeigu turime tokius duomenis, tai rezultatai arba pasekmės bus tokios. Kuo dar skiriasi mokslas? Metodologija – matematinė logika homogenizuoja. Jei tu pasakei, kad skauda, gausi vaistų. Dabartinė medicina, kiek suprantu, jau žino, kad medicina yra ir menas. Kodėl? Nes jau žinome – visi vaistai, ypač modernūs, kenkia. Skiriami tie, kurie padaro mažiausiai žalos. Taigi mokslas viską paaikškina homogenizuodamas. Viskas turi būti supaprastinama, kad galėtum išmatuoti. Bet esama daug nepamatuojamų dalykų ir pačioje matematikoje. Aš galiu apeiti aplink stalą – nuo vaikystės žinau, kaip tai padaryti, bet joks genijus negalės apeiti *du plus du yra keturi* iš kitos pusės. Ar sutinkate? Todėl žinija yra kitokio pobūdžio.

Dabar leisiuosi į truputį pavojingą sritį – žinija yra sinestetinė. Mes turime jusles: matome, girdime, – mokslai taip skirsto, – paliečiame, užuodžiame, paragaujame. Tai skirtingos juslės, bet sinestetika reiškia, kad jos visos veikia integraliai. Jei jos veikia integraliai, tuomet kiekviena juslinė sistema keičiasi į kitą per reikšmę. Žinija yra mūsų aplinkoje. Mes suprantame ne priežastis, ne medžiaginių priežastingumą, bet ką tie gyvūnėliai ar paukščiai reiškia. Gal audrą, gal lietį ar sausrą. Tie gyvūnėliai turi akis ir ausis, bet jie veikia sinestetiškai. Jie „žino“ – integraliai – savo aplinką. Jie supranta tą aplinką, lyg ji būtų juos persmelkusi.

Kai mes susiduriame su gyvūnais, pavyzdžiui, gyvatės įkandimu, klausiamo – ką tai reiškia? Reiškia – „blogai“, reiškia – „sveikata“, reiškia – „pavojus“.

Štai geras pavyzdys (nežinau, jis mokslinis ar ne): gal esate girdėję apie Heleną Keler (Helen Keller)? Tai buvo akla kurčėnė mergaitė, ir atrodė, kad ji nieko nesupranta. Bet turėjo mokytoją, kuri mėgino parodyti jai pasaulį per pojūčius, pirštu rašydama jai ant delno liečiamų daiktų pavadinimus. Ir po kurio laiko ta mergaitė staiga nusivedė mokytoją prie vandens čiaupo ir ėmė jai į delną rašyti. Ji suprato, ką tai reiškia, – tie brūkšneliai delne reiškia štai šitą vandenį... Staiga visos jos jauslės, kurios tarsį neveikė, kaip per stebuklą atgijo, ji suvokė, kad pasaulis suprantamas per reikšmes. Reikšmės nėra priežastys, bet jos nurodo: vienas daiktas nurodo kitą. Taip buvo įveikta riba. Jeigu skaitytumėte Keler kūrybą, pamatytumėte, kad ji yra vaizdingesnė negu žmonių, turinčių puikias ausis, akis ir kalbą. Tai yra sinestetinė patirtis. Mokslai, atleiskit, reikalauja daugiausia vizualinės patirties. Nors ir sakome, kad mes girdime, bet matuojame viena po kitos einančias garso bangas – taip, lyg jas matytume. Ir vis dėlto esame daugiau negu vizualinės būtybės – mes veikiamo sinestetiškai. Mes girdime per mūsų kojas, tiesa? Kai Helena Keler kalbėjo (ji išmoko kalbėti), publika jai plojo. Mokytoja parodė: tau ploja, o jinai atsakė: aš girdžiu per kojas.

Skirtumas tarp mokslo ir žinijos yra toks: žinija platesnė negu mokslas – mokslui pakanka keleto duomenų, viskas supaprastinama iki vadinamųjų duomenų – vienas eksperimentas viską įrodo. Bet tas eksperimentas mūsų gyvenime nieko nereiškia – na, surado tą „dieviškąją dalelę“, ir kas iš to? Ar tai pakeitė mūsų gyvenimą? Ar mes praradome savo substanciją?

DAIVA VAITKEVIČIENĖ: Iš to, kas pasakyta, išaiškėjo trys labai svarbūs bruožai. Visų pirma, kad žinija – tai ženklų, o ne priežasčių skaitymas. Almantas Bagdonavičius pasakė, kad liaudies medicina gali sėkmingai gydyti, nežinodama diagnozės, bet skaitydama simptomus, o simptomai yra ne kas kita, kaip ženklai.

ALGIS MICKŪNAS: Vadinasi, jie reiškia.

DAIVA VAITKEVIČIENĖ: Kitas svarbus dalykas – žinijai svarbus yra kūnas: kūno metmenys, jausenos, jauslės, o ne instrumentai. Tai nėra instrumentinis priėjimas. Ir trečias svarbus dalykas – žinios yra integruojamos, jos susipina tarpusavyje, jos yra sinestetinės, tai visas kom-

pleksas reiškinių, neišdalytų į atskiras sritis. Man atrodo, kad visi šie trys dalykai verti diskusijų.

ALMANTAS BAGDONAVIČIUS: Iš tikrųjų mūsų jauslės – skonio jautimas ir supratimas, temperatūrų skyrimas – yra labai svarbios. Pavyzdžiui, įsipylę arbatos, galime labai greitai nustatyti, kiek mumyse yra ugnies. Daiva Vaitkevičienė savo knygoje „Ugnies metaforos“ rašė, kad keturi pirmapradžiai elementai mūsų, lietuvių, pasaulėjautoje yra ugnis, vanduo, žemė ir vėjas arba oras. Kam mums Graikija, Kinija?

Taigi užpilkite arbatą verdančiu vandeniu ir pasižiūrėkite, kas kada ją pradės gerti – vienas po pusės minutės, kitas – po dviejų minučių, o trečias galės ją gerti nenusiplikęs tik po kokių septynių minučių. Iš karto aišku, kiek mumyse yra to pirmapradžio elemento – ugnies.

Ir vaistų, žolių parinkimui skonis yra lemiamas veiksnys. Lietuvių etnomedicinos žinios, mano nuostabai, tiksliai sutapo su Ajurveda. Joje sakoma, kad aštrus, rūgštus ir sūrus šildo, kaitina, saldus, kartus sutraukia, gaižus šaldo. Iš tikrųjų, kai perskaičiau Daivos knygą, pagalvojau: ar medicinoje tai rasiu? Visi atopiniai dermatitai – tai „lekiančioji ugnis“, o dabartinis neurodermitas – „saldžioji votis“ (kai niežulys toks, kad kasantis saldu darosi...). Kai sergi gelta – tai klasikinis karštas kepenų procesas, nudegimas arba uždegimas, netgi sakoma – „uždegimas“, „deguma“ – negalima aštraus, rūgštaus, sūraus valgyti. Sakysim, šutinti pieną – sakoma, saldus pienas...

Didžiosios pasaulio medicinos, kurių jau nekvestionuojame – kinų, arabų arba, sakysim, indų medicina – tai ne mokslai, o medicininės sistemos. Tai, ką lietuviškoje medžiagoje rankioju tikrai po kruopelę – taip pat yra didelės sistemos fragmentai. Mane tai ir nustebino, ir nudžiugino, nes pradėjęs tyrinėjimą, iš liaudies medicinos daug nesitikėjau. Priešingai – maniau, kad tie tūkstančiai receptūrų inkstams, kepenims, plaučiams gydyti – tai chaosas, be jokios sistemos. O pasirodė, kad yra trys pagrindiniai gydymo priemonių parinkimo principai – tai gydymas priešingu, gydymas panašiu ir gydymas tapačiu. O, tarkim, Rytų medicinoje yra tikrai gydymas priešingu, ir nieko kito. Ir tais trim būdais labai kūrybingai improvizuojama. Kitąkart žiūriu, atrodo, kad beveik pažodžiui cituojamas Egipto Eberso papirusas! Kaip, neturint jokių priemonių, prie to prieita? Kokias keliais? Tai iš tikrųjų paslaptis... Jei-gu duos Dievas laiko ir sveikatos, tai viską po truputį išdėliosiu...

Mitologijos tyrinėtoja Daiva Vaitkevičienė

ALGIS MICKŪNAS: Gal tai kitas sinestetinės patirties klotas? Mes gyvename gamtoje, arba gyvūnai gyvena gamtoje, ir jie negyvena vien šiuo momentu. Jų patirtis yra lyg akiratis – tai, kas bus, kas dar tik ateina, jau priklauso jų dabarties patirčiai. Kai tarakonas bėga ar kregždės pažeme skrenda, tame akiratyje jau pasirodo ir besikaupiančių debesų slėgis... Ir laikas suvokiamas visai kitaip. Mokslai reikalauja: štai – sąlyga, štai – rezultatas. Kaip Pjeras Simonas Laplasas (Pierre-Simon Laplace) sakė, suskaičiuokime visas daleles visame kosmose šiuo momentu ir visiems laikams žinosime, kaip neklystamai prognozuoti ateities įvykius. Tačiau prisiminkime čia Edvardo Nortono Lorencio (Edward Norton Lorenz) „drugelio efektą“ ir jau sparnuota tapusią frazę: „drugelio sparnų plazdenimas Brazilijoje gali sukelti tornadą Teksase.“

DAIVA VAITKEVIČIENĖ: Labai norėtusi vystyti priežastingumo temą ir pamąstyti apie priežastis, ženklus ir reikšmes. Vis dėlto tam tikras priežastingumas yra suvokiamas ir žiniijoje, tiesa?

ALGIS MICKŪNAS: Gal ir taip. Aš buvau inžinierius, už tai kadaise gaudavau algą, paskui tapau profesoriumi ir nebereikėjo dirbti... Priežastingumo neturėtume suprasti kaip: „turiu sąlygą ir dabar apskaičiuoju“. Ką apskaičiuoji? Akiratį? Vadinas, tos sąlygos, dar prieš atsirandant apčiuopiamiems rezultatams, jau praneša, kas akiratyje pasirodys. Štai Higso bozonas – dieviškoji dalelė. Ji jau buvo akiratyje, buvo numatyta, kad kada nors Europa investuos penkiolika milijardų

eurų, kad parodytų tą dalelę. Hipotezė sakė: yra sąlygos, bus ir rezultatas. Bet anksčiau, nei priežastis yra nuoroda, yra reikšmė. Reikšmės turi akiratį. Priežastys neturi akiračio. Jeigu mes nemokėsime skaityti, ką šitos dalelės reiškia mūsų akiratyje – mes negalėsime ir prognozuoti. Nes dar nėra rezultato... Aš tik žiūriu į sąlygą – daugiau nieko nėra, bet jau prognozuojau, kas bus, kaip aš sakau, – ką tai reiškia. Be reikšmės mes neturime pasaulio.

DAIVA VAITKEVIČIENĖ: O kaip kuriamos reikšmės ir ženklų išaiškinimai? Štai sapnai suprantami kaip turintys kolektyvines reikšmes: pasiskaitai sapnininką ir priderini jame pateiktą reikšmę prie savo sapno. Bet yra ir asmeninės reikšmės, kai žmogus mato, kad jam ta reikšmė netinka ir pats sukuria naują ženklų aiškinimą. Ar pasikartojantys sapnai ir juos lydintys pasikartojantys įvykiai leidžia sukurti tam tikrą ženklų sistemą?

ALGIS MICKŪNAS: Tai labai sistemiška. Neturėtume galvoti, kad mūsų žiniija yra subjektyvi, o mokslai yra objektyvūs. Mokslai objektyvūs, kai pasirenka išmatuojamus, pasveriamus dalykus. O visa kita mokslui tarsi nepriklauso. Mes, pagal mokslą, negalėtume praeiti pro duris – yra šviesos bangos, kažki kas darosi, mes tų durų net nematome. Kartą kalbėjausi su mokslininku, fiziku Kaziu Almenu. Jis sako: „Sakai, ten medis – jokio medžio nėra, yra šviesos bangos.“ Sakau, tai eik kiaurai, bet susigurinsi nosį, ar ne? Na, bet kraujas jam būtų kitokio ilgio šviesos bangos... Sakau, toks išaiškinimas tik supaprastina dalykus, kurių net nematome. O tai, ką matome, sako jis, yra subjektyvu. O kaip pasaulyje, kuriame mes gyvename, visa tai yra duota? Aš negaliu pereiti kiaurai stalą. Pirmas patirties klotas yra kinestetinis: mes vaikštome aplinkui, vaikai juda apčiuopom – norint pamatyti kitą stalo pusę, reikia jį apeiti. Tai jisai sako: „Jūs, filosofai, kalbate taip abstrakčiai!“ Tai aš nubrėžiau tokią liniją – sakau, mes kalbame konkrečiai. Tai, ką matai, yra tikrovė.

DAIVA VAITKEVIČIENĖ: Prieš keletą dienų teko girdėti radijo paskaitos fragmentą. Ten kalbėjęs fizikas pasakė tokį dalyką: astronomija nėra mokslas, nes jo negalima patikrinti eksperimentais. Mokslas yra tai, ką patikriname eksperimentais...

ALGIS MICKŪNAS: Yra! Man astronomija labai patinka. Aš gyvenu kosminėje sąmonėje. Pažiūrėkite, kaip suprantamas laikas. Mes dabar laukiame kažkokių

šviesos bangų, kurios kada nors mus pasieks. O astronomai sako: tos bangelės, kurios ateina, yra jau iš praeities.

DAIVA VAITKEVIČIENĖ: Negalime sakyti, kad ta sistema plokščia, kad yra tik ženklai ir yra atsakymai. Sakysim, išgąščio gydymas. *Išgąstis* yra sutrikimas, kai žmogus patenka į tam tikrą psichinę būklę, kai jį kas nors staigiai išgąsdina. Yra daug simptomų – Almantas Bagdonavičius galėtų juos visus išvardyti – bet aš noriu pasakyti kitą dalyką. Ką daro užkalbėtojas, kai pas jį ateina toks ligonis? Jis pirmiausia nustato, kad tai yra išgąstis, o tuomet nustato, kieno išgąstis. Jeigu žmogus pats nežino, atliekamos tam tikros procedūros, pavyzdžiui, į vandenį leidžiamas kiaušinis ir žiūrima konfigūracija. Arba pilamas vaškas į vandenį. Vadinasi, tam tikras priežastingumas yra, bet jis ribotas, siekiama išsiaiškinti ne patį pagrindą, bet tiek, kiek vis dėlto reikia žinoti sėkmingam gydymui.

ALGIS MICKŪNAS: Teorija yra uždara, mokslinė. O žinija yra atvira – čia daugiau kūrybos.

JULIJA LADYGIENĖ: Ar nėra taip, kad tas pirminis instrumentas, kurio neturi mokslininkai (nors iš tiesų turi) – yra mūsų kūnas. Kuo skiriasi žinija nuo mokslo? Tuo, kad pasitikima šiuo pirminiu instrumentu. Mes matome, kad kregždės skraido žemai, ir aš pasitikiu kregždės skridimu – ji žino, kad bus lietaus. O kai nebepasitikime tuo pirminiu instrumentu – griebiamės mokslo, ieškome priežastingumo: muselės dėl slėgio nusileido, todėl kregždės ir skraido žemai. Mokslininkai tai turi įrodyti teoriniame lygmenyje.

ALMANTAS BAGDONAVIČIUS: Pasakėte tiesą, nes mūsų organizmas turi būti kelrodė žvaigždė. Įprastoje medicinoje mes nepasitikime savo organizmu, ir viską darome atvirksčiai: jis kelia temperatūrą – mes mažiname ir t. t. O, pavyzdžiui, homeopatija stengiasi vaistais sukelti ligą, kuo panašesnę į natūralią. Liga – tai gynybinių reakcijų visuma, taip organizmas ginasi. Tad ne slopinti ją reikia, o pasitikėti organizmu ir tiesiog jam padėti – sukelti kuo panašesnę gynybinę reakciją į natūraliąją. Manau, šiuolaikinės medicinos krizė ir kilo, kai nustojo pasitikėti savo organizmu kaip save reguliuojančia sistema.

ELONA ILGIUVIENĖ: Aš vis galvoju apie subjektyvumą ir objektyvumą. Yra psichologinių tyrimų, kad moksle labai dažnai atrandama tai, kas norima atrasti. Atsiriboti nuo savo prielaidų beveik neįmanoma.

Filosofas Algis Mickūnas.

Manto Lapeikos nuotraukos. 2014 m.

ALGIS MICKŪNAS: Vienas iš pagrindų mokslui yra intuicija. Pavyzdžiui, Albertas Einšteinas. Kai jis parašė savo pirmą formulę, jam mokslininkai iš karto sako: tu nori išspręsti Maikelsono–Morlio (Michelson–Morley) šviesos eksperimentą? Jisai klausia: koks tai eksperimentas? Niekad apie jį negirdėjau. Tai, sako, kodėl pasiūlei šią formulę? O jis: man Izaoko Niutono formulė buvo labai gremėzdiška, negraži – aš norėjau estetiškos formulės. Veikia intuicija – šita formulė Einšteinui pasirodė graikštesnė.

Parengė Saulė MATULEVIČIENĖ

Is ethnic knowledge a science?

During a round table discussion, Almantas BAGDONAVIČIUS, knowledgeable in medicine and a homeopathic doctor, Vyktas VAITKEVIČIUS, a historian, archaeologist, Algis MICKŪNAS, a philosopher, Daiva VAITKEVIČIENĖ, researcher of mythology all consider what connects and what separates ethnic knowledge (traditional knowledge) and science; whether ethnic knowledge can be considered a "folk" form of science. Conclusions are made that knowledge is the reading of symbols, not reasons, that knowledge requires the body: the body's outline, emotions, senses, rather than instruments. Ethnic knowledge is based on synesthetic experience. Other distinctions: knowledge is personal, subjective, while science is collective, seeking objectivity (when it studies measurable, weighable things). Scientific theory is closed while knowledge is open - here there is more creativity, with a basis in personal experience and intuition.